

РЕКВИЗИЦИЈА И ДРУГЕ МАТЕРИЈАЛНЕ ОБАВЕЗЕ ЗА ПОТРЕБЕ НАРОДНЕ ОДБРАНЕ

О реквизицији и другим материјалним обавезама грађана према својој и страниј, окупаторској војној сили довољно је писано у светској а нарочито француској стручној литератури, тако да постоје читава дела посвећена том питању. Код нас, међутим, не постоји ни једно самостално дело које би обухватило правну страну реквизиције и других материјалних обавеза грађана према потребама народне одбране, изузев што се та проблематика обрађује као главе или одељци неких уџбеника из области ратног права.

Историјски извори не располажу сасвим поузданим подацима о томе када је и на који начин први пут у ратно право уведена реквизиција и друге материјалне обавезе грађана према војној сили.¹⁾

Савремена реквизиција и друге материјалне обавезе на непријатељевој територији представљају правно формулисање и уобличавање нерегуларног и стихијског снабдевања појединих војски из ранијих времена.

Тако су, на пример, у средњем веку поједини војни команданти на непријатељевој територији давали одрешене руке нижим старешинама у проналажењу извора снабдевања људства и подмирења других материјалних потреба, а та овлашћења користила су се нештедимице, па чак и у сврху личног богаћења.

Током времена показало се да такав нерегуларан и неорганизован начин снабдевања и подмирења војних потреба наноси армији колико користи толико и штете. Ово због тога што је становништво, изложено најразличитијим наметима, по правилу било подвргнуто пљачки и осиромашењу, а то је проузроковало и честе nerede па и отворено непријатељство према оружаномј сили која је спроводила реквизицију. Таква ситуација је знатно угрожавала сигурност комуникација и безбедност дотичне оружане силе.

Због тога се временом усвојио принцип да се реквизиција на непријатељевој територији, као нужан извор подмирења материјалних потреба армија, може вршити само на одређен начин, по прописаном поступку од стране виших војних команданата који су дужни

¹⁾ Појам „реквизиција“ води порекло од латинског израза »rekvisitio« који значи захтев (односно тражење нечега) који се остварује посредством власти подносиоца захтева, а не равноправним уговором обеју страна.

да воде уредну евиденцију о реквизирираним добрима издавањем признаница, а ове су се својевремено морале исплатити.

Постепено и упоредо са сређивањем међународних ратних правила, када је реквизиција добила одређено место у међународном ратном праву, она се уводи као средство и начин снабдевања армија на сопственој територији, а њено извршење регулисано је интерним прописима сваке земље.

Упоредо с тим контрибуције²⁾ као извор снабдевања армија све се више напуштају, јер се увидело да оне представљају у најбољем случају средство за принудно финансирање војних подухвата и да често немају никакве везе са нужним снабдевањем и подмирењем неопходних материјалних потреба војске.

У погледу третирања контрибуције постоје два мишљења. По једном, контрибуције представљају право окупатора да наметањем пореза и глобе олакша трошкове ратовања, док по другом не представљају неко његово законско право, јер у ратном праву нема основа за вршење таквих казних мера и разрезивање ратних пореза на окупираној територији.

У историји је забележено да су, на пример, Немци у свим ратовима које су водили најдаље отишли у коришћењу контрибуције, и то како у виду глобе тако и у виду допунских ратних пореза. Те контрибуције су представљале праву организовану пљачку.³⁾

²⁾ По свом пореклу контрибуција је вероватно старијег датума од реквизиције. Најстарији историјски записи говоре о томе да су се контрибуције појавиле као врста гаранције коју су окупирана територија или поједини градови плаћали у готовом новцу окупатрској сили да би она гарантовала заштиту становништва од пљачке. У новије време контрибуције су добиле и посебан вид новчане казне (глобе) и истовремено вид нарочитих ратних пореза које је окупатор разрезивао, било уместо реквизиција (давања у природи), било упоредо с њима.

³⁾ У рату 1870—71. године Немци су завели систем колективне одговорности становништва за све акте непријатељства према њиховој војној сили. У томе су ишли толико далеко да су чинили одговорним не само становништво општине у којој је дело извршено, већ и оне одакле је пореклом извршилац. На исти начин као што су били безобзирни у коришћењу контрибуције као новчане казне, Немци су у истом рату користили контрибуцију и као средство за разрезивање ратних пореза. Као пример за ово Пол Фошил (Paul Fauchille) наводи да је град Руан био обавезан да у року од 5 дана плати на име пореза 6,500.000 франака. После капитулације град Париз морао је платити на име ратних пореза 200,000.000 франака.

Француски писци нарочито истичу чињеницу да су немачки дипломати приликом закључења мира с Француском после завршеног рата 1871. године категорички одбили захтев француских дипломата да се од 5 милијарди франака у злату (колико су износиле француске репарације Немачкој) одбије износ свих контрибуција наплаћених у виду ратних пореза од стране немачких окупаторских власти.

У току првог светског рата Немци су такође обилато користили контрибуције у виду новчаних казни и нарочито у виду ратних пореза.

Врхунац у коришћењу контрибуције у циљу пљачке и економског исцрпљивања Немци су постигли током другог светског рата, када су без икаквих ограничења прешли и на директну пљачку противно свим међународним прописима. Др. Милош Радојковић у својој књизи „Рат и међународно право“ као пример наводи замену новца коју су немачки команданти извршили у Србији по курсу 100 динара за 5 марака.

За правилно одређивање места и значаја реквизиције и других давања за потребе народне одбране у нашем данашњем правном систему и државном уређењу потребно је поћи од првих познатих писаних прописа којима је у условима НОБ-е регулисано вршење реквизиције од стране јединица НОВ и ПОЈ.

Већ у самом почетку устанка 1941. године, кад су поједине герилске групе прерасле у партизанске јединице, указала се потреба за њиховим организованим снабдевањем углавном са оних подручја на којима су се водиле војне операције. Природно, снабдевање је било утолико лакше уколико је јединица била бројно мања и подручје мање исцрпено. Под таквим је условима партизанске јединице снабдевало војно-политичко руководство уз подршку народа тога краја.

Међутим, већ исте, 1941. године, упоредо са распламсавањем устанка и нарастањем партизанских јединица указала се потреба да се јединице и други војни органи снабдевају на одређени начин и под одређеним условима.

Први познат писани документ из тог времена јесте наредба Главног штаба НОПО Југославије од 26 августа 1941. године, свим партизанским одредима⁴):

„С обзиром на то да се приближавају хладни дани, и што ће се Народноослободилачка борба партизанских јединица продужити не само преко читаве јесени већ и зиме, потребно је да се већ сада предузму хитне мере за осигурање довољне количине зимске одеће и обуће. Потребно је набавити већу количину топлих капуца и кожуха. Нека се сваки партизански штаб побрине за набавку тога, а у случају помањкања средстава обратити се хитно Главном штабу партизанских одреда Југославије и навести тачно колика је потребна новчана помоћ — да бисмо је обезбедили... Којд набавке свих тих предмета треба да се најактивније ангажују одбори за прикупљање Народноослободилачког фонда народне помоћи.“

На чувеном саветовању у Столицама септембра 1941. године донета је и одлука да се све расположиве количине жита и других материјалних средстава потребних војним јединицама пребаце из

У првим ратним месецима окупацијске власти завеле су као сопствено платежно средство такозване окупацијске марке штампане у покретним штампаријама у неограниченим количинама од стране војних команданата. То је јединствен пример савремених метода у вршењу пљачке. Становништво је било дужно да безвредни папирни новац прима као законско средство плаћања, па су Немци служећи се тим маркама изузимали огромне количине потрошне робе, а нарочито животних намирница, и највећим делом упућивали их у Немачку.

Енглески писац Ј. Опенхајм — у својој књизи *International Law* из 1952. године наводи интересантан покушај да се терет издржавања окупацијских група и ратних трошкова уопште пребаца на становништво окупираних земља. Тај случај забележен је под називом „Увођење металног пореза“. Реч је о томе да су Немци од одређених категорија француских пореских обвезника током 1942. године захтевали да своју пореску обавезу према окупацијским властима изврше предајом одређених метала који су касније пренети у Немачку и прелати немачкој ратној индустрији.

⁴ Генерал-мајор Ђоко Ивановић: *Организација интендантске службе и извори снабдевања у народноослободилачком рату, Војно-економски преглед* бр. 5/1957., стр. 330.

плоднијих крајева западне Србије у планинска села, тешко доступна непријатељу. Та одлука извршена је под веома тешким условима удруженим напорима војних органа и народноослободилачких одбора, као и теренских партијских руководстава.

Већ следеће, 1942. године, Врховни командант издао је Наредбу бр. 1. од 2 јула о начину снабдевања војних јединица⁵⁾ у којој је речено и ово: „С обзиром на то што се у досадашњем покрету наших трупа догодило низ престапа који су недостојни наше Народноослободилачке партизанске и доброволачке војске, као например: самовољно конфисковање и реквизирање стоке и животних намирница, као и разних одећних предмета, бесконтролно улажење у куће појединих бораца и група, непријављивање Економском отсеку при Врховном штабу заплењене стоке, намирнице и друго; недругарско и неправилно држање појединих интенданата и штабова у односу према другим јединицама које нису имале могућност да дођу до стоке и намирница. Стављамо до знања свим борцима, командирима, командантима, и политичким комесарима да ћемо при понављању сличних случајева најстрожије поступити.

Пошто наш покрет има у првом реду велики политички значај за придобијање становништва на нашу страну, а нарочито у правцима куда се ми крећемо, то је потребно да се сви наши борци, командири, команданти и полит-комесари строго придржавају следећих наређења:

- 1) Сви интенданци спадају под непосредну контролу и руководство Економског отсека при Врховном штабу.
- 2) Све заплењене и конфисковане намирнице и стока треба да се одмах попишу, а извештај о попису доставити Економском отсеку при овом штабу који ће их равномерно распоредити јединицама.
- 3) Све конфискације и реквизиције за време покрета или за време одмора врше се само са престанком овог Економског отсека.
- 4) Забрањује се, како појединцима тако и групама, да без одобрења надлежних старешина улазе у приватне куће и врше макакве заплене намирница и других приватних ствари.
- 5) За вршење претреса, реквизиције и конфискације одредиће се посебне десетине или водови који ће их заједно са интендантима или за то нарочито одређеним лицима вршити итд.“

Историјски Фочански прописи из 1942. године такође садрже посебан одељак посвећен питању снабдевања војних јединица у коме се прецизира да се оне снабдевају добровољним прилозима и непосредном куповином, а и реквизицијом која се у првом реду врши од вишкова имућних сељака и то само у случају какве хитне потребе и недостатка готовог новца за куповину. У њима је предвиђено да реквизицију могу вршити народноослободилачки одбори и војни органи, а утврђени су услови и начин њиховог спровођења.

Током четврте непријатељске офанзиве Врховни штаб НОВ и ПОЈ издао је 5. марта 1943. године наређење о снабдевању оператив-

⁵⁾ Зборник, том, II, књига 5.

них јединица и позадинских војних органа, у коме је предвиђено да ће се исхрана вршити од: ратног плена, добровољних прилога, конфискације и реквизиције.

У тој наредби речено је да се под појмом реквизиције подразумева нека врста куповине при којој се, услед недостатка готовог новца, куповна цена накнадно исплаћује на основу прописане реквизицијске признанице издате на лицу места приликом њеног спровођења.

За вршење реквизиције овлашћени су интенданци бригада и већих јединица, а само изузетно детошованих батаљона и то уз присуство једног члана штаба бригаде, политичког одјела или интендантуре. Интендантуре болница биле су такође овлашћене да за своје потребе спроводе реквизицију.

Висину реквизиција одређују они органи који је спроводе водећи рачуна о стварним политичким и економским приликама на том терену.

Наредбом бр. 182. од 17. III 1943. године Врховни командант НОВ и ПОЈ⁶⁾ прописао је, између осталог, и ово:

„Прибирање животних намирница на терену, као и стоке, има се вршити путем добровољних прилога, реквизицијом и конфискацијом од народних непријатеља и то увек комисијским путем преко народноослободилачких одбора, ако они већ постоје у односим селима. Ове комисије одређују се заповешћу штаба дивизије, бригада (евентуално деташованих батаљона — батерија), упућују се благовремено на терен у одређене рејоне. Комисија сноси пуну одговорност за савесност и правилност у раду. Оне треба да имају писмено овлашћење претпостављеног штаба. Дакле, никаква набавка храна не може се извршити другим путем осим комисијским за то одређених комисија дотичних јединица”.

На дан 17. октобра 1943. године Врховни штаб НОВ и ПОЈ издао је нову наредбу о организовању економске службе, у којој је предвиђено да ће храну реквизирати само народноослободилачки одбори, с тим да се у првом реду узимају средства (вишкови) имућнијих домаћинстава. За сва реквизирана добра морале су се издавати прописане реквизицијске признанице.

Свим тим наредбама и прописима учвршћен је систем снабдевања војних јединица и органа за време народноослободилачке борбе. Истовремено је сасвим јасно одређен појам реквизиције као посебног начина прибављања материјалних добара за потребе народне одбране у ванредним животним и друштвеним условима.

Као што се види, реквизиција је за време трајања НОБ-е представљала изузетну меру која се, као и код редовне куповине материјалних добара, могла примењивати на добровољној или принудној основи. Као један од начина снабдевања војних јединица и органа у време рата реквизиција се разликује од конфискације која је у првом реду политичка мера према народним непријатељима, а тек у другом

⁶⁾ Зборник, том II, књига 8.

реду извор снабдевања војних јединица. При томе није битно то што појам реквизиције садржи извесну одређену обавезу на накнадну исплату противвредности, док се конфискација увек врши без икакве накнаде за конфисковано имовину.

Према томе, у тешким ратним условима, кад је непријатељ пуштоши земљу својим офанзивама, реквизиција је представљала неопходну и веома важну меру за снабдевање и одржавање наше војске.

После званичног окончања ратних операција, 15. маја 1945. године, поједине оперативне јединице и установе ЈА вршиле су реквизицију неопходних ствари и средстава, па је остало отворено питање на који начин правно регулисати створене односе између државе и лица која су сносила терет реквизиције и других материјалних обавеза.

Ово се питање поставља због тога што се 15. мај 1945. године узима као званични датум окончања рата, што би значило да су самим тим престале да постоје ванредне околности које су до тада оправдавале вршење реквизиције. С друге стране, ово се питање компликује и због тога што позитивни прописи, донети после ослобођења, не регулишу правне ситуације створене извршењем реквизиције и других материјалних обавеза грађана за потребе народне одбране.

Међутим, чињеница је да и по окончању рата наша земља није била у редовним мирнодопским приликама, већ напротив, ванредне прилике у земљи трајале су и даље, због разних потреба, као и зато што још увек није био закључен мир са Италијом и Немачком.

Први пропис који је после ослобођења третирао питање материјалних обавеза грађана према народној одбрани јесте Закон о попуни оружане силе ФНРЈ јахаћом, теглећом и товарном стоком и преносним средствима (Сл. лист ФНРЈ бр. 45/46), којим је то питање било регулисано у мирнодопским и ванредним условима.

У редовном стању било је предвиђено да се попуњавање армије потребним средствима врши набавком, а у приправном, мобилном и ратном стању на тај начин што су физичка и правна лица била обавезна да оружаним снагама ставе на располагање потребна средства која су потпадала под ову материјалну обавезу. Законом је била предвиђена и накнада за узета средства и стоку у приправном, мобилном и ратном стању.

Овај закон стављен је ван снаге даном ступања на снагу Закона о народној одбрани.

Данашњи закон о народној одбрани (Службени лист ФНРЈ бр. 30/55) у глави IV („Дужности и права грађана према народној одбрани“) — садржи одговарајуће одредбе које, сагласно степену нашег данашњег друштвено-економског и политичког уређења, одређују појам и карактер реквизиције и других материјалних обавеза као начина за снабдевање и подмирење неопходних потреба народне одбране у мирнодопским и мобилним односно ратним условима.

Битне карактеристике реквизиције и других материјалних обавеза грађана према законским одредбама су:

Законом се успоставља општа обавеза (за сва лица која се у датој ситуацији налазе на територији ФНРЈ, што значи и домаће и стране држављане) давања материјалних средстава. Овом обавезом обухваћен је и појам реквизиције.

Појам обавезе материјалних давања дефинисан је у члану 114 Закона тако да се под њим подразумева „дужност давања овлашћеним војним органима за потребе народне одбране материјалних средстава предвиђених овим законом и прописима донетим на основу њега.“

Исто тако Законом је предвиђено да се материјална средства дају или на коришћење или на располагање, с тим што давалац, уколико није државни орган или установа, има право на накнаду за уступљена материјална средства.

Као што је већ речено, обавеза материјалних давања је општа и обухвата сва физичка и правна лица која се (било стално било трезутно) налазе на територији ФНРЈ, те обухвата и државне установе и друштвене и задружне организације. Изузетак су само страна дипломатска и представништва међународних организација, као и страни држављани на раду у поменутим иностраним установама, и то само у односу на материјална средства (ствари) која служе непосредно за рад тих представништава, односно за личну употребу у њима запослених страних држављана.

Извршење било какве обавезе материјалних давања може се, по правилу, наложити само у приправном, мобилном и ратном стању, а у редовном, за време мира, само кад су у питању веће војне вежбе (маневри). При томе носиоци материјалне обавезе дужни су да обављају оно што је прописано ради одржавања и евиденције материјалних средстава.

Шта све спада у материјалну обавезу грађана поименично је набројено у члановима 117. и 118. Закона, и из тих прописа произилази да практично сва материјална добра, која на било који начин могу да користе потребама народне одбране, подпадају под појам материјалне обавезе. То су у првом реду: сва јахаћа, запрежна и товарна стока са припадајућим прибором, све врсте возила (запрежна, механичка, моторна-сувоземна, пловна и ваздухопловна) људска и сточна храна, погонски материјал, зграде и земљиште за смештај људства, стоке и материјала, итд. итд.

У склопу појма материјалне обавезе налази се и обавеза одржавања материјалних добара која под њу потпадају, предузимање потребних мера, а с тим у вези и евидентирање тих добара; вршење комисијских прегледа, издавање посебних исправа власницима (сточних пасоша и томе слично), као и дужност пријављивања сваке промене, те најзад, обавеза да се одређена материјална средства у датом моменту ставе на располагање војним органима у време и на месту које они одреде.

За неизвршење обавеза у погледу пријаве сваке настале промене у материјалним средствима чланом 150. Закона предвиђене су новчане казне.

У случају предаје материјалних средстава односно њиховог преузимања примопредаја се врши путем комисије образоване од стране војних органа. Она записнички констатује стање одговарајућег материјалног средства и утврђује његову вредност издајући о свему томе уредну потврду власнику односно органу управљања.

У члану 125. Закона предвиђено је да власник материјалних средстава преузетих за потребе народне одбране односно орган управљања над тим материјалним средствима (уколико није у питању државни орган односно установа) има право на одговарајућу накнаду и то:

1) за ствари преузете у приправном, мобилном и ратном стању исплаћује се накнада према посебним прописима, и то ако односна ствар не буде враћена власнику односно органу управљања, или ако буде враћена оштећена по престанку приправног, мобилног односно ратног стања;

2) за ствари које су привремено узете за војне потребе, приликом војних вежби, исплаћује се најамнина према посебним прописима. Ако стока узета у ту сврху угине или буде оштећена, односно ако друге ствари буду уништене или оштећене, власницима односно органима управљања исплаћује се накнада.

Прописе о накнадама и најамнини доноси државни секретар за послове народне одбране уз сагласност Савезног извршног већа.

Даље, Закон утврђује обавезу војних јединица и органа да се старају о одржавању, прехрани и смештају преузете стоке, као и уопште да све преузете ствари на основу материјалне обавезе грађана користе и употребљавају искључиво у сврхе којима су оне иначе намењене, укључујући ту и коришћење зграда.

У вези са коришћењем зграда прописано је да све приватне и јавне зграде (односно у приватној или општедруштвеној својини) могу бити преузете за потребе народне одбране (са изузетком страних представништава о којима је већ напред било речи), с тим што у мобилном, приправном и ратном стању то право, поред војних, имају и други државни органи. Они то право остварују путем народних одбора на чијем се подручју налазе потребне зграде.

За случај коришћења зграда од стране војних јединица право на издавање наређења у том смислу, које се спроводи у сарадњи са надлежним народним одбором општине, има само старешина самосталног батаљона, пука или вишег ранга.

Власник односно орган управљања (уколико то није државни орган односно установа) за коришћење зграде у војне сврхе у мирнодопским условима (војне вежбе-маневри) има право на одговарајућу накнаду, док се у приправном, мобилном или ратном стању за то не даје никаква накнада.

Све што је речено у погледу коришћења зграда за потребе народне одбране односи се и на коришћење земљишта, с тим што Државни секретаријат за послове народне одбране надокнађује сву насталу штету (али само у мирнодопским условима) који услед коришћења од стране јединица и установа претрпи власник земљишта. У

редовном стању земљиште се може заузети за војне потребе само за време већих војних вежби.

Појам реквизиције, као посебне врсте материјалне обавезе грађана, одређен је чланом 129. Закона у коме је наведено: „У мобилном и ратном стању може се за потребе Југословенске народне армије вршити реквизиција људске и сточне хране, погонског материјала, огрева, као и других покретних ствари које непосредно служе за војне потребе“.

Реквизицију може наредити само командант дивизије или од њега виши војни старешина.

Изузетно, реквизицију може наредити и командант пука и њему равне војне старешине јединица и установа ако је она неопходна за извршење одређених војних задатака и ако не постоји могућност да наредбу о томе изда виши војни старешина.

У наредби о реквизицији мора бити одређено које се ствари и у којој количини реквирирају.

Реквизиције спроводи народни одбор општине преко посебних реквизицијских комисија које се састоје од једног одборника и два грађанина које одређује исти народни одбор.

Приликом одузимања ствари на темељу реквизиције комисија је дужна да се стара да за потребе лица, организација односно установа, од којих се те ствари одузимају, остане довољна количина.

Реквизиција се врши уз накнаду која се утврђује према ценама које су важиле у време одузимања ствари уколико није друкчије прописано. Накнада се исплаћује делом у готовом новцу, а за остатак надлежни војни старешина издаје признаницу ономе од кога се ствари одузимају.

Ближе прописе о висини дела који се исплаћује у готовом новцу, као и начину исплате признаница за реквириране ствари, доноси Савезно извршно веће.

У нашем позитивном законодавству прописане су и одређене законске санкције у циљу што ефикаснијег обезбеђења извршавања утврђених обавеза грађана у односу на подмирење потреба народне одбране у одређеним условима.

Тако је у Глави XXV Кривичног законика, која носи назив „Кривична дела против оружаних снага“ прописано да ће се као кривично дело избегавања пописа и прегледа (чл. 343. КЗ) сматрати кад се одређено лице без оправданог разлога не одазове или се противи попису или прегледу људства или попису или прегледу стоке, превозних или преносних средстава, зграда и других објеката потребних оружаним снагама, или кад ко при оваквом попису или прегледу да нетачне изјаве или податке.

У чл. 344. КЗ инкриминисано је кривично дело неизвршења материјалне обавезе, под којим се подразумева случај кад неко противно законом утврђеној обавези без оправданог разлога не приведе стоку или не стави на располагање војним органима у одређено време и прописаном стању предмете и средства који подлежу материјалној обавези.

Истим законским прописима као посебна, тежа врста, ових кривичних дела предвиђен је случај кад су она учињена у приправном, мобилном или ратном стању.

Чињеница је да поред општенародне имовине код нас постоји приватна својина, и то како на средствима за производњу тако и на стварима (средствима) које служе задовољењу личних потреба грађана (лична својина). Све те категорије заузимају одређено место у нашем правном систему.

Услед тога треба посебно размотрити какве ће правне последице настати приликом извршења обавеза за потребе народне одбране кад је објект тих обавеза општенародна имовина и кад је у питању приватна односно лична својина физичких или приватних правних лица.

Као што је већ истакнуто појам реквизиције претпоставља постојање одређене покретне ствари као објекта реквизиције помоћу које корисник реквизиције оригиналним путем стиче право својине реквириране ствари. Само такво схватање реквизиције одговара правом и правном значењу ове институције, и само ако се пође од овог схватања могу се сагледати и дефинисати правне последице реквизиције.

Овде ваља истаћи да је на изнети начин појам реквизиције дефинисан и у чл. 129. Закона о народној одбрани (Сл. лист ФНРЈ бр. 30/55), па је због свега тога не само термилошки већ и правно неисправно говорити о „реквизицији болница“ или „реквизицији радне снаге“ за извршење неких хитних радова и томе слично, јер је у ствари реч о извршавању материјалних обавеза грађана према народној одбрани које имају извесне сличности са реквизицијом због услова под којима се врше и због тога што је корисник исти: задовољење потреба народне одбране. Али то су једине сличности.

Питање имовинско-правних односа извршењем реквизиције над средствима која су имовина приватних (физичких или правних) лица може се расправити на темељу норми „класичног“ стварног права у чијим се основама налази приватна својина као резултат и саставни део одређене друштвене надградње.

Ово долази отуда што се карактер приватне својине и у нашим данашњим друштвеним условима није изменио, па уколико и где ова својина још увек постоји, тада ће се сви настали правни односи расправити на тај начин што ће се узети у обзир већ позната обележја правне својине уз ограничења постављена Уставом и другим прописима.

То значи да се извршењем реквизиције над покретним стварима приватних лица стварају одређени имовинско-правни односи између државе као корисника и лица које сноси терет реквизиције. Ови имовинско-правни односи свде се на облигацијски однос у коме је носилац облигацијског права дотадашњи власник покретне ствари и по њему то лице има право на исплату одређеног износа на име противвредности реквириране ствари.

Начин исплате односно одређивања противвредности за реквирирану ствар одређује Савезно извршно веће које је овлашћено законом да доноси ближе прописе о извршавању реквизиције.

Према томе, с обзиром да реквизиција представља оригинални начин прибављања ствари, правна последица њеног извршења је у првом реду гашење права власништва дотадашњег власника и затим стицање адекватног права власништва на истој ствари од стране корисника реквизиције.

Следећа последица извршења реквизиције је стварање већ поменутог облигацијског односа; облигације се одређеним делом реализују одмах, а други делом остаје нереализован, најчешће до престанка изузетних прилика које су изазвале ту реквизицију (мобилно и ратно стање).

Овде се поставља једно питање од теоретског и практичног значаја: да ли се уопште може говорити о настајању облигацијског односа између приватног лица (бившег власника реквириране ствари) и државе као корисника реквизиције?

У нашим данашњим друштвеним условима, кад смо већ превазишли такозвани „административни период“, као и њему својствен период етатизације, ми више не познајемо државну својину код које је субјект права својине држава са својим апаратом.

Уместо државне својине (на средствима за производњу и државне својине уопште) после ступања Уставног закона из 1953. године наш правни систем познаје општенародну или друштвену имовину. Она „сбухвата не само све оно што се у периоду „административног управљања“ називало државном својином, већ и много шире.

Дотадашња државна својина припала је и правно и фактички целој друштвеној заједници, али у правном промету постоје економско-друштвене јединице као носиоци права и обавеза које управљају том имовином у име друштва и за рачун друштва, те се у правном промету појављују као субјекти у односу на ову имовину.

Због тога се поставља питање да ли реквирирана правна имовина постаје тзв. „државна имовина“ с обзиром да се држава јавља као корисник реквизиције или, пак, постаје саставан део недељиве општенародне имовине?

Ово питање у правној теорији још увек није довољно обрађено. Ипак, с обзиром да је у овом излагању нужно поставити одређене закључке који треба да објасне имовинско-правне односе настале извршењем реквизиције и других материјалних и личних обавеза грађана према народној одбрани, покушаћемо одговорити и на то питање.

Несумњиво је да у данашњим друштвеним условима не може „васкрсавати“ државна својина као правна категорија, па се сматра да реквирирана имовина постаје саставан део општенародне имовине.

С тим у вези одмах се поставља и питање како може постојати облигацијски однос између државе — кад реквирирана ствар постаје општенародна имовина — и пређашњег власника. Без упуштања у теорију, страну питања, одговор треба тражити у чињеници да држава константно обавља многобројне послове у име и за рачун дру-

штвене заједнице управљајући и користећи се при томе општенародном имовином. На тај начин посредством таквих друштвених односа држава се код извршења реквизиције појављује у ствари као извршилац и непосредни корисник реквирираних ствари, из чега произилази и то да се извршењем реквизиције заснива одређени облигацијски однос између државе и пређашњег власника.

У правној теорији није спорно да је држава обавезна да приватном власнику исплати одређену противвредност реквириране ствари кад је извршилац реквизиције домаћа власт на сопственој територији.

Међутим, у међународном праву још увек није дефинитивно расправљено да ли тај облигацијски однос настаје на исти начин и између истих странака кад је извршилац (и корисник) реквизиције окупацијска војна сила на непријатељској територији, а ствар се налазила у приватном власништву.

По једном мишљењу и у овој ситуацији настаје облигацијски однос између извршиоца и корисника реквизиције с једне, и бившег власника реквириране ствари, с друге стране, па отуда настаје обавеза корисника реквизиције да, без обзира на исход рата, чим то околности омогуће, исплати противвредност реквириране ствари уколико то већ није извршио приликом спровођења реквизиције.

По другом мишљењу ова обавеза не лежи на кориснику реквизиције који је „*via facti*” услед свог присуства на окупираној територији подмирио своје потребе на терет домородачког становништва, као што би то под истим условима учинила и легитимна војна сила да је била у могућности. Па како легитимна власт сноси пред домаћим становништвом одговорност за све ратне недаће, то је баш она обавезна да накнадно обештети лица која су сносила терет реквизиције за рачун окупацијске власти.

Најзад, постоји и треће мишљење према коме, у случају да исплата противвредности реквирираних ствари није извршена у току трајања окупације, ни једна од зараћених страна није обавезна да исплати реквизицијске признанице.

Најправилније је, изгледа, прво мишљење.

Према прописима Закона о народној одбрани под удар реквизиције могу потпасти и покретне ствари које се налазе у општенародној имовини, па се поставља питање да ли се и какви имовинско-правни односи стварају у таквом случају.

Видели смо да је општенародна имовина јединствена и недељива, мада поједини органи који управљају деловима те имовине имају извесна овлашћења која им дају обележје „субјекта” права власника, односно они се појављују као субјекти права власништва на тим стварима у оквиру добијених овлашћења.

То значи да у случају реквизиције ствари за потребе народне одбране које се иначе налазе у оквиру општенародне имовине нема никакве промене у субјекту права власништва, већ само мења орган управљања на темељу законом прописаних овлашћења.

Међутим, како привредне организације имају економско правни индивидуалитет и послују као правна лица са одређеним материјалним средствима која су им потребна за остварење задатака, мора им се признати право на накнаду противвредности реквириране ствари. На тај начин ствара се облигацијски однос између државе као корисника реквизиције и привредних (и других) организација као органа управљања реквирираним средствима.

У случају реквизиције ствари из општенородне (друштвене) имовине проблем се са правно-теоретског гледишта компликује утолико што појам реквизиције, као што смо видели, претпоставља промену у праву власништва, док је у поменутих случајевима реч само о промени органа управљања.

Због свега тога када је реч о реквизицији ствари из фонда друштвене имовине поставља се питање да ли се у таквом случају уопште може говорити о реквизицији у правом смислу. Ово питање заслужује посебну пажњу и детаљну обраду у правној теорији, али за сада још није расправљено.

Међутим, овде се појављује још једно интересантно правно питање које за сада није добило одговор у стручној литератури из области међународног јавног права. Реч је о томе да наш друштвено-економски и правни систем познаје поменути посебну категорију својине — општенородну односно социјалистичку својину, којој нема председања у међународном праву и чији статус у ратним условима није расправљен. Видели смо да ту категорију не треба идентификовати са државном својином, а с друге стране, не може се у свему идентификовати ни са појмом комуналне, општинске својине, који је познат у међународном праву и који је добио одговарајуће место у међународним конвенцијама.

Питање социјалистичке својине има велик, принципијелан и практичан значај због тога што у ратним условима евентуално може доћи до тога да непријатељска војна сила привремено окупира један део државне територије или да у поморском и ваздухопловном рату дође у ситуацију да заплени какав пловни односно ваздухопловни објект. Пошто то питање улази у основну базу друштвеног уређења и заслужује посебну правну и политичку анализу, као и доношење нових прописа, то се у његову детаљнију разраду нећемо упуштати.

Питање контрибуције најмање је теоретски расправљено у међународном јавном праву и највише је спорно.

За разлику од реквизиције, контрибуције у правом смислу никада се не користе на сопственој територији, према грађанима сопствене државе, већ увек кад се једна армија у ратним условима нађе на непријатељској, окупираној територији.

У теорији међународног права појављују се следећа мишљења у погледу последица извршења контрибуције.

По једном мишљењу извршилац односно корисник контрибуције истовремено је и носилац обавеза за враћање наплаћених износа на име контрибуције. Друга група писаца налази да је легитимна власт

са окупиране територије носилац те обавезе. Треће је мишљење да ниједна од зараћених страна није у таквој обавези, већ да је то препуштено ратним догађајима и фактичкој могућности да се накнада за извршење контрибуције реализује репарацијама као ратна штета.

Међутим, приликом расправљања о имовинско-правним односима насталим као последица извршене контрибуције треба увек поћи од страна које учествују у њеном спровођењу па, полазећи од такве основе, дефинисати настали правни однос. На решење овог питања не утиче битно фактичка ситуација и стварна могућност реализације одређених имовинско-правних потраживања насталих као последица извршене контрибуције у току ратних догађаја. Ово стога што је увек фактичко питање да ли ће она страна која не сноси одговорност за ратне догађаје и која је оштећена ратом моћи да од супротне стране реализује накнаду за сву претрпљену штету (путем репатријација, рампласмана, реституције итд.), па према томе, увек ће од исхода рата и ратних последица уопште зависити могућност реализације свих имовинско-правних односа створених у току рата и њиме изазваних.

Кад се имају у виду странке које учествују у спровођењу и извршењу контрибуције, што значи, с једне стране, становништво окупиране непријатељске територије које носи терет контрибуције и, с друге стране, окупацијска власт као извршилац и корисник контрибуције, несумњиво се долази до закључка да је најправилније усвојити схватање да су извршењем контрибуције настали одређени имовинско-правни односи између лица која сnose терет контрибуције и државе-окупатора. При томе ваља приметити да контрабуција као основ одређених имовинско-правних односа долази у обзир искључиво у току рата и само између становништва окупираних територија и окупацијске власти, пошто она, као начин подмирења војних потреба, долази у обзир за примену само у односу на становништво непријатељске окупиране територије.

Природа имовинско-правних односа створених извршењем контрибуције је адекватна имовинско-правним односима насталим услед губитака права власништва пређашњег власника реквириране покретне ствари. Такво лице може потраживати само одређени новчани износ на име противвредности, а исто тако, облигацијски однос постоји и између лица које поседује признаницу о извршеној исплати контрибуцијског давања и државе чија је војно-окупацијска власт извршила ту контрибуцију на окупираној територији друге државе.

Сада се поставља питање да ли треба на исти начин посматрати правне последице извршене контрибуције и у том случају кад је окупацијска власт, доследно примењујући правила међународног ратног права и прописе међународних конвенција, спровела контрибуције у циљу извршења набавке животних намирница и санитетског материјала за подмирење потреба цивилног становништва на окупираној територији.

Ако се прихвати као правилно прво становиште, према коме постоји одређени имовинско-правни (облигацијски) однос између др-

жаве-окупатора и становништва окупиране територије које сноси терет контрибуције, тај однос остаје и кад је контрибуција наметнута ради набавке хране или других потреба тог истог становништва.

Овакав закључак произилази из положаја окупиране власти на том подручју, која се „*via facti*“ моментаном војном снагом наметнула окупираном становништву према коме се испољава као јавна и једина власт на том подручју, па отуда за њу произлазе и одређене последице односно обавезе према окупираном становништву о чијим потребама мора водити рачуна као што је то чинила и као што би чинила легитимна власт.

Према томе, из оваквог схватања контрибуције произашло би да она представља неку врсту принудног зајма (без камате) који разрезаје окупацијска власт за подмирење трошкова окупације, те да је услед тога извршилац обавезан да по окончању рата плати прикупљене контрибуције.

Међутим, треба истаћи да контрибуције могу имати и сасвим други карактер. То је случај кад их окупатор намеће окупираном становништву у виду одмазде или колективне казне за непријатељска дела према окупацијској војној сили од стране појединачца или група на окупираној територији. У таквом случају не може бити речи о постојању неких имовинско-правних односа између лица које сноси контрибуцију и окупацијске власти, већ се може говорити једино о евентуалној одговорности извршиоца такве контрибуције која је противна међународним конвенцијама пошто у ствари представља прикривену пљачку.

Најзад, према једном мишљењу које је прилично раширено у теорији међународног јавног права, контрибуцију треба схватити као неку врсту ратних пореза које има право да разрезаје окупатор за подмирење својих потреба водећи при томе рачуна о стварној економској моћи територије која тај терет сноси.

Уколико би се прихватило ово последње мишљење, такође се не би могло говорити о постојању неких имовинско-правних односа створених извршењем контрибуције, јер се она изједначаје са редовним разрезом пореза који нема за последицу постојање односно стварање имовинско-правних односа између државног органа и пореског обвезника који је ту своју обавезу намирио.

Ово схватање може се бранити нарочито кад држава — окупатор не сматра да је одговорна за рат у коме је, бранећи своје интересе и државни интегритет, доспела на непријатељеву територију у својству окупатора. У таквој ситуацији могло би се прихватити гледиште да та држава има право да терет ратних трошкова на окупираној територији бар једним делом свали на становништво чија је легитимна власт одговорна за почетак непријатељства. Но, овде се мора приметити и то да ће у пракси, ако се пође од овог схватања, увек бити веома тешко утврдити која је држава одговорна за рат, осим ако се такво битражно одлучивање не препусти данас једино меродавној међународној организацији — Уједињеним нацијама.

Приликом разматрања правних последица других материјалних обавеза треба посебно посматрати случајеве кад је предмет материјалне обавезе нека покретна ствар, а посебно кад је реч о некретнинама. Питање најамнине, накнада, односно обештећења регулисано је раније објашњеним одредбама Закона о народној одбрани.

Овде, пре свега, ваља истаћи да је Законом изричито прописано да државни органи и установе (без обзира на услове под којима се врши предаја и на то о каквим се стварима ради) немају право на подношење захтева за накнаду односно најамнину по основу коришћења такве ствари. То значи да за пријем евентуалне најамнине односно накнаде за уништену или оштећену ствар долазе у обзир само привредне и друштвене (задружне) организације, као и приватна грађанска лица.

Затим, за разлику од реквизиције која представља начин прибављања покретних ствари стицањем права власништва над њима, код других материјалних обавеза није реч о предаји ствари на располагање, већ само на коришћење односно употребу војним органима с тим да се по престанку потребе врате власнику односно органу управљања уколико у међувремену стицајем околности нису уништене.

То значи да у случају извршења других материјалних обавеза према народној одбрани није примаран облигацијски однос који се ствара извршењем реквизиције, већ је створен друкчији имовинско-правни однос који тек касније, услед уништења или оштећења преузете ствари, може довести до стварања облигације односно потраживања пређашњег власника, као и у случају извршене реквизиције. Свакако, треба имати у виду да се то односи само на покретне ствари (запрежни и товарни сточни прибор, возила, стоку итд.), а не долази у обзир кад су предмет материјалне обавезе биле какве некретнине.

Из одредаба члана 125. Закона о народној одбрани произлази да између војних органа — као привремених корисника — и власника ствари настаје најамни однос при чему је корисник обавезан да се стара о њеном чувању и одржавању, јер сноси одговорност за сву евентуалну штету. Најамни однос се испољава у обавези (примарној) плаћања најамнине. Међутим, треба одмах истаћи да се овај однос ствара само кад је реч о извршавању материјалне обавезе у мирно-допским условима. У приправном, мобилном или ратном стању не може се говорити да се преузимањем ствари ствара најамни однос између једне и друге стране, јер власник нема право на најамнину. У том случају између власника и корисника настаје само однос који се своди на право бесплатне употребе, с тим што је корисник обавезан да се „као добар домаћин”, у границама могућности, стара о одржавању и очувању ствари, а у случају њеног уништења или оштећења обавезан је да накнади насталу штету.

Као што се види, извршењем наведених материјалних обавеза грађана према потребама народне одбране ствара се, зависно од услова и прилика, или најамни однос или однос бесплатног коришћења и употребе ствари у првом реду, а затим, као секундарни до чијег ства-

рања не мора доћи у сваком случају, облигацијски однос који се испољава у праву власника на накнаду евентуалне штете. Ови односи се не стварају ако су ствари узете од државних органа или установа, у ком случају извршењем материјалне обавезе према народној одбрани не долази уопште до ма каквих имовинско-правних односа.

Принципијелно посматрајући не би се могло прихватити гледиште по коме треба раздвајати државне органе и установе од других органа управљања општенародном имовином којима је признато право и на евентуалну најамнину и накнаду за преузете ствари за потребе народне одбране. Ово због тога што је општенародна имовина јединствена и недељива, па односи и правне ситуације у којима се она налази или у које повремено долази не могу зависити од тога у каквом је својству и ко је орган управљања том имовином.

Међутим, ако се он разматра са гледишта целисходности, разумљиво је што се органима управљања над деловима општенародне имовине, уколико нису државни органи или установе, допушта да од војних органа као корисника потражују одређене износе на име најамнине или накнаде за причињену штету. Ово због тога што привредне и њима сличне организације и установе имају одређене друштвене задатке у оквиру друштвеног плана, које могу успешно остваривати само уколико им за то потребна средства остану нетакнута и очувана.

Уколико је реч о коришћењу зграда у ванредним приликама (приправно, мобилно или ратно стање), власник односно орган управљања неће имати право нити на најамнину нити на било каква друга потраживања од стране државе. То значи да се у таквом случају не стварају имовинско-правни односи између власника органа управљања и привременог корисника зграде.

Истим законским прописима предвиђено је да власник зграде односно орган управљања (уколико није државни орган или установа) има право на најамнину (накнаду) кад је зграда узета за војне потребе у редовном стању. Висина накнаде одређује се према месним приликама. Само у том случају, дакле, долази до стварања имовинско-правних односа између власника и корисника зграде и они се свode на редован закупни однос из којег за обе стране произлазе међусобна права и обавезе као и из нормалног уговорног закупног односа.

У случају коришћења земљишта за потребе народне одбране ствара се увек само однос који произлази из права његовог бесплатног коришћења, с тим што се у редовним приликама допушта и могућност стварања облигацијског односа услед потраживања за насталу штету на том земљишту, уколико њима не управља државни орган или установа.

Као резиме овог излагања може се поновно истаћи да само реквизиција представља посебан начин стицања својине односно прибављања покретних ствари, који је допуштен искључиво у мобилном и ратном стању кад се услед ванредних прилика на други начин не могу задовољити неопходне потребе армије.

За разлику од реквизиције код свих других материјалних обавеза грађана није уопште реч о прибављању ствари стицањем права власништва над њима, већ само о праву коришћења и употребе уз накнаду или без ње (без обзира да ли су у питању покретне или непокретне ствари).

У питању су, дакле, квалитетно различите институције од којих прва претпоставља увек као последицу стварање облигацијског односа, а код друге ова последица не наступа увек и евентуално створени облигацијски однос само је секундарног значаја.

Разматрајући контрибуцију као институцију међународног јавног (ратног) права треба поћи од гледишта да се она може користити искључиво у ратном стању и само на окупираној непријатељској територији. Њена примена на властитој територији ни у ком случају не долази у обзир, јер се ту питање финансијских средстава за потребе народне одбране увек може решити финансијским законодавством, а у крајњем случају и расписивањем унутрашњег зајма.

Питање правног карактера контрибуције најмање је расправљено у теорији међународног јавног права, па отуда ни међународне конвенције не заузимају довољно јасан и одређен став према кришћењу контрибуције у пракси, нити утврђују правне последице њеног извршења у односу на стране учеснице.

С обзиром да по овом питању не постоји неко коначно схватање и да се правни писци и теоретичари колебају у одређивању правне природе контрибуције, тешко је рећи да ли контрибуција представља неку врсту принудног бескаматног зајма или неку врсту допунских ратних пореза.

Можда би, мада то изгледа компликовано, било најправилније то питање расправити повезивањем и комбиновањем оба гледишта и то тако да се ОУН препусти да у случају избијања оружаног сукоба донесе одлуку о томе која је држава жртва неизазваног напада. Зависно од те одлуке могло би се усвојити схватање да је карактер контрибуција које евентуално изврши држава нападач такав да оне представљају бескаматни принудан зајам који је агресор дужан да врати по окончању непријатељства без обзира на исход рата. Но, и ту може бити тешкоћа, на пример, ко ће обезбедити наплату ако агресор буде победник и тсл. Ако би током ратних операција држава која је неизазвано нападнута (према оцени ОУН) била доведена у ситуацију да на непријатељевој територији спроводи контрибуцијске намете, тада би се имало узети да сви ти износи представљају врсту допунских ратних пореза за чије враћање држава — окупатор не сноси никакву одговорност према окупираном становништву и легитимној власти са територије.

На основу досадашњег излагања може се закључити да теорија међународног (ратног) права још није расправила неке од основних појмова о изнетој материји па, следствено томе, није дала одговор нити на питање имовинско-правних односа створених извршењем материјалних и личних обавеза грађана према народној одбрани.

L I T E R A T U R A

1. *Dr. Miloš Radojković*, Rat i međunarodno pravo, 1947. god.
 2. *Prof. Andraši Juraj*, Međunarodno pravo, 1954. god.
 3. *Međunarodno pravo*, stenografske beleške, predavanje *Dr. Milete Novakovića* na Višoj vojnoj akademiji u Beogradu 1924/25. god.
 4. *Dr. Milan Bartoš*, Međunarodno javno pravo, stenografske beleške sa predavanja u Novinarskoj i diplomatskoj Visokoj školi 1951. godine.
 5. Uredba o rekviziciji sa zakonskom snagom od 1940 godine i Pravilnik za njeno izvršenje.
 6. Zakon o narodnoj odbrani 1955 god.
 7. *Dr. Mirko Perović*, Prisvajanje i svojina, anali pravnog fakulteta 1955 godine.
 8. Istorija stvaranja narodne vlasti od *Dr. Leona Gerškovića*, 1954. god.
 9. Les réquisitions et leurs reglements, Sierre Bonet, 1919. Pariz.
 10. *L. Openheim*, International Law, izd. 1952.
 11. Lois le Tire, Essai d'une théorie juridique sur les indemnités de réquisitions militaires, *Louis Bailly*.
 12. *L. Balladore-Palieri*, Trattato di Diritto internazionale, 1954. g.
 13. Des Requisitions en matière de droit international public, Georges Ferrand, 1917. godine.
 14. *Fauchille Paul*, Traité de droit international public, tom II.
 15. Međunarodno javno pravo, 1934.
 16. *Paul Guggenheim* — Traité de droit international public, tom II 1954, Đenova.
 17. Francuski zakon o rekviziciji
 18. Nemački savezni zakon o rekvizicijama 1956. godine.
 19. Udžbenik međunarodnog prava, izdanje Akademije nauka SSSR-a Moskva 1957. godine, strana 413.
 20. Haške konvencije 1947. godine.
 21. Ženevske konvencije 1949. g.
 22. *Dr. Đoko Ivanović*, Organizacija intendantske službe i izvori snabdevanja u NOR-u, I i II deo. Vojno-ekonomski pregled br. 5 i 6, 1957. godine.
 23. *Dr. Jovan Đorđević*, Samoupravljanje proizvođača i socijalistička svojina, Arhiv za pravne i društvene nauke, 2—3 1957. godine.
 24. *Dr. Rad. Lukić*, Društvena svojina i samoupravljanje proizvođača.
 25. *Dr. Alojzij Finžgar*, Prava organa radničkog samoupravljanja prema opštenarodnoj imovini, Arhiv za pravne nauke, br. 2—3, 1957. godine.
-